

בענין עמי הארץ

1. הסוגיא בפסחים מט. נ.

2. תלמוד בבלי מסכת חגיגה דף כב עמוד א

דתניא, אמר רבי יוסי: מפני מה הכל נאמנין על טהרת יין ושמן כל ימות השנה - כדי שלא יהא כל אחד ואחד הולך ובונה במה לעצמו, ושורף פרה אדומה לעצמו. אמר רב פפא: כמאן מקבלין האידינא סהדותא מעם הארץ, כמאן - כרבי יוסי.

Literal but Limit the Am HaAretz/Exacerbate the Crimes

3. תוספות מסכת פסחים דף מט עמוד ב

ונר' לר"י דלעיל מירי במכיר וכופר להכעיס דה"ל הריגתו כמו פיקוח נפש שהוא לסטין וחשוד על הדמים דאי לאו הכי היאך מותר להורגו ביום הכפורים שחל להיות בשבת

4. ר"ף מסכת פסחים דף טז עמוד א - ב

ואי קשיא לך הא דאמרין התם [חגיגה כ"ב ע"א] כמאן מקבלין סהדותא האידינא מעם הארץ כמאן כר' יוסי הוא עם הארץ דהתם לאו כעם הארץ דהכא הוא דאילו התם ליתיה במקרא ובמשנה אבל בדרך ארץ ובמצות איתיה כגון דלא חשיד אשבעתא ואגזלנותא ולא חזא אנפא מאנפי פסלנותא אבל עם הארץ דהכא דחשיד אכל הני דאמרן הוא דהא חשוד על הגניבה ולפיכך אין ממנין אותו אפוטרופוס וחשוד נמי אשפיכות דמים ולפיכך אין מתלוין עמו בדרך ועוד שהוא חשוד על העריות כדאמר ר' אלעזר מותר לנוחרו ביום הכפורים כגון [דף טז עמוד ב] שהיה רץ אחר הזכור או אחר נערה המאורסה ביוה"כ שמתר להצילו בנפשו כדתנן [סנהדרין ע"ג ע"א] ואלו שמצילין בנפשו וכו'.

5. שו"ת מהרי"ל החדשות סימן קד

שאיילה: הנודר בעת צרה סתמא שלא לאכול חוץ לביתו וכו' לי להתיר לו סעודת מצוה ושאלתי איזה קרוי סעודת מצוה. תשובה... וכל היכא דנהנה מסעודת ת"ח כאילו נהנה מזיו שכניה כמו שדרשו רבי ז"ל מסעודת יתרו הילכך ל"ג בעומר נמי סעודת מצוה הוי. ובנשואין יש קצת דאין אנו כ"כ ת"ח דליהוי חשוב בת ת"ח לעי"ה, אך לפעמי' בת כהן לעי"ה צ"ע, מ"מ רוב פעמים אין עי"ה גמור ובכל הני דלעיל אף על גב דסעודת מצוה נינהו יש לדקדק מי מיסב שם כאנשי ירושלים דזימני יש רקים ופוחזים ועבדי קלות ראש וניבול פה שומר נפשו ירחק מהם כי יצא שכרו בהפסדו. ושלום

6. שו"ת מהר"ם שיק אבן העזר סימן ו

הנה פשוט הוא בעיני אף על גב שכי' המהרי"א ומהרי"ל הובא ברמ"א ביו"ד סי' רמ"ג דאין ת"ח בזה"י מ"מ בכלל עי"ה לא הוי וגדולה מזו כי בשב"י ח"א סי' קמ"ד דנהי דת"ח לא הוי מיהו צורבא מרבנן מקרי אפילו בזה"י וכל מקום שאמרו חז"ל צורבא מרבנן גס האידינא הבי"ת בכלל הוביא רא"י מרש"י בתענית דף ד' שכי' רש"י שם צורבא מרבנן פירושו בחור חריף ומסתמא גס אלו שמנו חכמים בפסחים דף מ"ט שנשאו כהנות מסתמא נשאו אותם בימי בחרותם כדאמרין בקידושין דף כ"ט ע"ב בפרש"י על הא לן דבבב רשאי לישא אשה ואח"כ לתלמוד תורה: ועכ"פ לפי"ז כיון שאינו בכלל עי"ה אין בו איסור לישא כהנת אלא דנ"ל דגם מעליותא ג"כ איכא כמו בת"ח בכה"ג ואפילו לדעת הברכ"י בחו"מ סי' ט"ו דפליג על השב"י הנ"ל מ"מ נ"ל דבוודאי בחור מופלג וירא שמים יוכל לישא כהנת וזיווגו עולה יפה ויתברך כמו דאמרין שם בת"ח דהרי מבואר שם בפסחים דף מ"ט דדווקא עי"ה ישראל לא ישא כהנת אבל כהן אפילו עי"ה רשאי לישא כהנת ובאמת קשה לי על לשון השי"ע באה"ע סימן ב' דפסק דעי"ה לא ישא כהנת דהוי ל"י לפרש דדווקא עי"ה ישראל דהא מבואר בגמרא פסחים הנ"ל דדווקא עי"ה ישראל אסור לו לישא כהנת אבל עי"ה כהן מותר לו לישא כהנת

7. שו"ת יביע אומר חלק ג - יורה דעה סימן ז ד"ה והנה בשו"ת

[ועי' סמכתי להלכה ולמעשה להקל לת"ח בן ישיבה לשאת בת כהן... ובאמת שלפעד"ג דאה"נ דדעת הפוסקים שהביאו להלכה הך דינא דעי"ה לא ישא כהנת שייך גס בזה"י, לגבי החפשים הרשעים הנמצאים בזה"י, דמלבד דאיסורא איכא להשיא בתו לאדם חפשי המחלל שייך וכו', שהוא חשוד על כל התורה, ובוועלה בזמן נדתה. ועוד ספי לה כמה איסורי בידים. ועי' יכון מאמרם ז"ל (פסחים מט:): רמ"א כל המשיא בתו לעי"ה כאילו כופתה ומניחה לפני ארי... וז"ל הגאון הנוב"י מה"י (חאה"ע סי"ס עט). וז"ל: ותמיהני על רוב העולם, שלת בתם לעי"ה הוא פשוט אצלם להיתר, ואין מי שחושש להמנע מזה, נגד דחז"ל שאמרו שהוא כאילו כופתה ומניחה לפני הארי. ולהתחתן עם צורבא מרבנן, אלא ששם החתן כשם חמיו, הם שואלים עי"ז. ולא תהא תורה שלמה שלנו כצוואה בעלמא. ע"כ... לפי"ז נתישבו ג"כ ד' החו"י שבודאי לא כיון על החפשים הארורים המסיתים והמדחכים, שלא יהיה עליהם דין עי"ה הנאמר בשי"ס, שבמה זכו הללו להפלותן לטובה. ובצדק אמרו ז"ל עליהם (פסחים מט:), גדולה שנאה ששונאין עמי הארץ לת"ח יותר משנאה ששונאים העכו"ם את ישראל, ונשותיהן יותר מהן.

8. שו"ת דברי יציב חלק אבן העזר סימן ו

ג) ובמרדכי פסחים שם [פרק מקום שנהגו סי' תר"ד], נשאל לרבינו מאיר היאך אנו אוכלים בנשואין בת כהן לישראל או בת ת"ח לעי"ה וכו', והשיב דשמא על כן נהגו לומר שירות ותשבחות להקב"ה ולהללו על החסד שעשה עם אדם וחוה וכו' עיין שם, ובשו"ת מהר"ם [ח"י פראג] סי' תר"ש. והביאו בשו"ת חות יאיר סי' ע', והוא כתב שם, ונלע"ד דאין לנו עי"ה שדברו חכמים בו כמו שאין עי"ה שאמרו בו ששה דברים וכו' עיין שם. ובנזירות שמשון סי' תר"ע כתב, אבל דברי תימה הם לעשות מרשות מצוה בשביל השיר והשבת, ועוד ששם פי' רשות עבירה עיין שם.

ולפענ"ד מזה דהכל הולך אחר הכוונה, דעיקר האיסור כשאפשר לה למצוא ת"ח וממהרת להינשא לעי"ה משום ממון וכיו"ב, אבל במבוגרת שהיא כעורה או בעלת מום וכדו' אין עליה חיוב לישוב עד שתלבין ראשה, ועיין פסחים קי"ג ע"א בתך בגרה שחרר עבדך ותן לה, ובסנהדרין ע"ז ע"א אל תחלל את בתך להזנותה ר"ע אומר זה המשאה בתו בוגרת, ועי"ע יבמות סי"ב ע"ב. ובפרט כשאותו עי"ה מכיר במומה ואפי"ה מוכן לישא אותה מתוך שהוא מחשיב בת ת"ח, או שרוצה לידבק בזרעו של אהרן, בכה"ג ליכא איסורא כלל. ולזה כשאומרים שירות ותשבחות להלל ולשבח להשי"ת הרי זה מורה על הכוונה לשם שמים, ובכה"ג ליכא איסורא, וממילא הוי סעודת מצוה ודו"ק.

וגם י"ל שמן הסתם עמדה לו לעי"ה זה איזה זכות ממצוות ומעשי"ט שעשה, שבשכר זה זכה לזווג הגון [ועיין סוטה ב' ע"א], ובודאי קמי שמיא גליא דנפקין מינייהו זרעא מעליא, ולא שייך לומר שיש בזה עבירה.

ד) ויש לצדד גם ממי"ש התוס' בקידושין מ"א ע"א ד"ה אסור, ועכשיו שאנו נוהגין לקדש בנותינו אפילו קטנות היינו משום שבכל יום ויום הגלות מתגבר עלינו ואם יש סיפק ביד אדם עכשיו לתת לבתו נדוניה שמא לאחר זמן לא יהיה סיפק בידו ותשב בתו עגונה לעולם עכ"ל, וה"ה בני"ד י"ל להקל שימרה להשתדך דשמא אח"כ לא יהא סיפק בידו ליתן ותשב עגונה, ולכן אף אם לא נזדמן עכשיו אלא עם הארץ או בת עם הארץ שפיר דמי גם בכך בזמנה"ז.

ה) וכן יש לדון להקל בזה ממי"ש הפוסקים [עיין לעיל חיו"ד סי' קל"ב אות ד'] שאין דין תלמיד חכם בזמן הזה...

וכן י"ל לענין לישא בת כהן, שלהנ"ל מהחוי"י אין לנו ע"ה שדברו חכמים בו... ובשו"ת צמח צדק החדש אהע"ז סי' י"א [אות ז'], דכל שידוע מסכת אחת מותר לו לישא כהנת כיון דהאידינא ממילא אין אוכלין בתרומה, וגם משום כיון דכבר דשו ביה רבים עיין שם. וכן כתב א"י בשו"ת אבני צדק אהע"ז סי' ה' דג' מדריגות יש בזה, ומי שאינו ת"ח כגון אותם אנשים שהם במקרא וכו' שהם אמצעים בין ת"ח לע"ה וכו' שאינו ת"ח גמור ולא ע"ה שהיה בימי הש"ס מזה אינו מדבר ר"י כלל שזה אינו שבח לאהרן אם לוקח בת כהן ואינו גנאי, להכי א"צ לרדוף לדבק בזרעו של אהרן כי אינו שבח אבל אם מזדמן לפניו בת כהן ודאי רשאי ליקחנה כי אינו גנאי, וראיה ברורה לזה דהרי קי"ל דאין ת"ח בזמננו וכו' הלא עינינו הרואות דליכא מאן דקפיד האידינא וכו', שהכהנים שבזמננו אינם כהנים ודאי רק ספק וכו' שאין לחוש לישא בת כהן בזמן הזה דספק להקל עכ"ל, [וע"ע שו"ת טוב טעם ודעת תליתאי סו"ס רס"ג].

9. הערות הגרי"ש אלישיב מסכת פסחים דף מט עמוד א

ויש כאן שתי דיעות איבעי ת"ח או דסגי באינו ע"ה וכנ"ל, ודעה ג' דרק בכהן מותרת וכלי רש"י ד"ה בת כהן דינה לינשא לכהנים ולא לישראל.

10. דף על הדף מסכת פסחים דף מט עמוד א

ועיין בברכי יוסף (אבהע"ז סי' ב') שכתב דנראה דאף לדעת המהר"י ודעמיה שכתבו דדין תלמיד חכם שנאמר בכמה ענינים ליתיה בזמן הזה, מ"מ לענין לישא בת תלמיד חכם נראה דשפיר נוהג דין ת"ח בזה"ז, "דאם עינינו ענו בנו שהתלמידי חכמים לא דומים לדורות הראשונים, גם הבעלי בתים אין דמיונם עולה לאשר היו לפנים בישראל", וחזר הדין דהמובחר הם הת"ח ויש לו לישא בת ת"ח.

11. הגהות יעבץ מסכת פסחים דף מט עמוד ב

נ"ב מפרש בספר חסידים כשרודף ע"ה ביה"כ אחר יהודי חברו להרגו ונראה דהיינו נמי דאר"י בסמוך מותר לקרעו כדג ומגבו. וכי מה טעם בזה אם לא משום דמירי במציל את הנרדף שבא מאחוריו של רודף וקורעו מגבו שהוא אחריו. וא"ת א"ה מאי קמ"ל בהא. כל רודף נמי ומאי איריא ע"ה. י"ל דבסתם רודף אם יכולים להציל לנרדף באחד מאבריו של רודף אין רשאי להרגו. משא"כ בע"ה אין חוששין לו כל כך כיון שעל חייו אינו חס אבל באופן אחר ודאי חלילה להרגו דלא גרע מאנסים ע"ז דקיי"ל מורידין כו' דגרמא בעלמא הוא. והריגה בידי אסירא עאכ"ו ישראל ע"ה ובכן סרה תמיתה ר"י בתוס' לא יהא ממונו חמור מגופו וא"ש נמי הא דאר"א אלמלא צריכין אותנו כו' דלכאורה קשה מה חידש בזה הלא כתיב כמים הפנים וגו' ועוד גם הם צריכין לנו כדאמרין שמגינים עלינו ומסייעים אותנו ואמרי במערבא ליבעי רחמי אתכליא כו' [ועוד] דכמה גווי ע"ה איכא:

12. דף על הדף מסכת פסחים דף מט עמוד ב (בספר מטעמי יעקב (פרי יתרו):

ולא זכיתי להבין, דאפילו אם נאמר כמו שיטת הרמב"ם (פ"א דרוצח הי"ג) דאין כאן חיוב מיתת ב"ד רק בידי שמים, אבל כל זאת מי נאמר דהותר דמו לעבור עליו כל מעשה רציחה שחייבים עליו מיתה בידי שמים כמו לכופתו ולהניחו למות ברעב דפסק הרמב"ם פ"ג ה"י דהלכות רוצח חייב מיתה ידי שמים ואם כפתו אסור גם זה אסור. ותירץ ידידי ר' יעקב לב נ"י דלא דמי לכאן, דאמת הרודף הותר דמו ומותר להורגו, אך יש גם דין של הצלה על הרודף, דאם יכול להציל הנרדף באחד מאבריו של הרודף מבלי להורגו דחייב להציל את שניהם גם הרודף וגם הנרדף, אמנם על עם הארץ סובר היעב"ץ דמכיון דאין דין הצלה מש"ה מותר להורגו, ולא דמי לשאר חייבי מיתות בידי שמים דאסור לעשות לו מעשה רציחה. ע"כ.

Exaggeration

13. חידושי הרמב"ן מסכת חגיגה דף כב עמוד א

אמר רב פפא כמאן כו' מעם הארץ כמאן כו' יוסי. פרש"י ז"ל נראה ונכון לפי הסוגיא דלא מקבלין מינייהו מן דינא דסתמא חשידי לן אלא משום דרבי יוסי חייש לאיבה ורבנן לא חיישי לאיבה, והיינו דתניא בפרק ואלו עוברין (מ"ט ב') ששה דברים נאמרו בעם הארץ אין מוסרין לו עדות ואין מקבלין ממנו עדות, ופי' אין מקבלין ממנו עדות כלומר שב"ד דוחין אותן אבל לפוסלן ממש לא מיפסל אלא בדליתיה בדרך ארץ כדאיתא בקידושין (מ' ב') אבל הריא"ף ז"ל כתב שם דההוא עם הארץ דהתם לאו כעם הארץ דהכא דאלו התם ליתיה במקרא ובמשנה אבל בדרך ארץ ובמצות איתיה [כגון דלא חשיד אשבועתא וגאזלנותא] ולא חשד אחר מכל אנפי דפסלותא אבל ההוא (דהתם) [דהכא] דחשיד, וקשיא לן אי חשיד אפי' חכם נמי, ועוד מדקאמרין הכא כמאן כרבי יוסי דחייש לאיבה ש"מ פליגי רבנן עליה.

ואיכא למימר אף על גב דאמרין כרבי יוסי לא פליגי רבנן עליה, דלא אשכחן מאן דפליג אמתני' דקתני נאמנין על טהרת יין ושמן ולא אשכחן תנא דפריש בה טעמא אחרנא, והא דאמר רב פפא כמאן מקבלין סהדותא מינייהו, לאו משום דשמעינן תנא דאמר לא מקבלין אלא משום דבסתם לא פקיעי ולא דייקי [ולית לן לקבולי מינייהו אלא] משום איבה מקבלין מינייהו כרבי יוסי וה"ה לרבנן, וכיוצא בזה בתלמוד הרבה, ועם הארץ דהתם ליתיה לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ ומסתמא קאמר דחשיד, ובוודאי דהכי דייקא מילתא דהכא בסתם עם הארץ דאיתיה בדרך ארץ והתם כולה שמעתא בעם הארץ דליתיה אפילו בדרך ארץ.... מה שכתב רבינו ז"ל (הרי"ף שם) ועוד שהוא חשוד על העריות כדאמר ר"א עם הארץ מותר לנוחרו ביום הכפורים כגון שהיה רץ אחר הזכר כו', לא בא לומר שהיה רודף ממש שאם כן אפי' חכם נמי, אלא לומר שעם הארץ סתמו היה מותר לנוחרו ביום הכפורים כשהוא הולך בדרך אנו חושבים אותו כאלו הוא רץ אחר הזכור שהוא חשוד על כך וכל מקום שהוא הולך לעבור על כל עבירות שבתורה הוא הולך.

ובודאי שהדבר גוזמא ולא להתיר שפיכות דמים אמרו ולא עוד אלא שההורגו נהרג עליו, אלא מתוך שנאה שהיו שונאין תלמידי חכמים את עמי הארץ שאינן במקרא ובמשנה ולא בדרך ארץ היו מגזימין בכך, כדאמרין עלה נמי עם הארץ מותר לקורעו כדג א"ר יצחק ומגבו, ואין בין שפיכות דמים בסייף ובחנק לקריעתו כדג ומגבו היתר ואיסור אלא גוזמא.

ושמעין מינה לפירוש הרי"ף ז"ל דעם הארץ דליתיה במקרא ובמשנה אף על גב דאיתיה בדרך ארץ לא מקבלין מיניה סהדותא אלא משום איבה הילכך אין מוסרין לו עדות לכתחלה כלל, והא דקתני בההוא עם הארץ דהתם אין מוסרין לו עדות, משום שארא קתני לה אבל למסור לכתחלה אפילו בעם הארץ דלא חשיד אין מוסרין, ואף בקבלת עדותן מחמיצין את הדבר שצריך כעין דרישה וחקירה לפי שכל מעשיהם בקלקול ולא בשורת הדין.

שוב מצאתי בתשובה לרב שרירא גאון ז"ל שהוא ממש ברודף אחר הזכור, כלומר אוי לו לעם הארץ שפעמים [שבורות] שלו גורמת לו מיתה ולהרגו במיתה מנוולת ואין בוררין לו מיתה יפה כשאר הרוגי ב"ד אלא כמו שיזדמן [שעמיותו מביאו לפעמים לרוץ אחר נערה המאורסה] אפילו ביום הכפורים שחל להיות בשבת, וטפשותו גרמה לו לפי (שיהא) [שלא היה] יודע דין יוה"כ ועונשו של חייבי מיתות ואזהרתן, וכן מה שאמרו אסור לאכול בשר כלומר אוי לו שפעמים יש לו בהמות ועופות והוא אסור בהן כשאין לו מי שישחוט ויבדוק וינקר אבל בשר דגים לא אמר דלית בהו שחיטה וכ"כ הרב רבי יהודה אלברצילוני ז"ל. ואפשר שזוהו נתכוון דברי רבינו (בעל הלכות) ז"ל.

14. חידושי הריטב"א מסכת פסחים דף מט עמוד ב

גמרא עם הארץ אסור לאכול בשר. פירש הרי"ט ז"ל כי מתוך עמ[ו]תו אינו יודע לשחוט ולמלוח [ולעקר] [ולנקר] כראוי. עם הארץ מותר לנוחרו ביום הכיפורים. פירשו רבינו אלפסי והגאונים ז"ל כגון שהיה רץ אחר הזכור או אחר נערה מאורסה, וכתב הרי"ט ז"ל רץ לאו דוקא דאם כן אפי' חכם אלא שעמיותו מביאו [לדינך] [לידי כך], והנכון שדיברו חכמים לשון הבאי וגוזמא וזהו

שאמרו ביום הכיפורים שחל להיות בשבת, אבל ודאי ההורגו שלא כדן נהרג עליו, ונראין דברים דכל אלו הגוזמות בעם הארץ שאינו אפי' במצות ודרך ארץ או אפשר במי שלא קרא ושנה בלבד אף על פי שעוסק במצות כי לא עם הארץ חסיד, (ובודאי לסרס) [וכדי לזרז] בני אדם לתורה מגזמין על עם הארץ בכל זה, עיי' לרי"ט ז"ל.
... עוד כתב ז"ל דבעניני עם הארץ יש דינים חלוקים, כי יש עם הארץ שאינו במקרא ובמשנה אבל בדרך ארץ ובמצות איתיה, וזהו לשון [ע"ה] דרך כלל, והוא פסול לעדות לכתחילה אלא משום איבה, וכשאינו במצות הוא פסול בדיעבד כברייתא דלעיל...

15. הר"ן על הרי"ף מסכת פסחים פרק ג - אלו עוברין [המתחיל בדרך יג עמוד א]

וכל הני מילי ודאי גוזמא נינהו אבל רב שריא גאון ז"ל פירשה... ואפשר שלה נתיבין הרב אלפסי ז"ל וכן מה שאמר בגמרא עם הארץ אסור לאכול בשר הכי נמי קאמר אוי לו לעם הארץ שפעמים שיש לו בהמות ועופות ומתוך עמיותו שאינו יודע לשחוט ולבדוק אסור לאכול מהן וכן כתב ר' יהודה אלברגילוני ז"ל:

Combination

16. בית הבחירה למאירי מסכת פסחים דף מט עמוד ב

עם הארץ במקום שאין גדול ממנו עמו אסור לאכול בשר שכמה ספקות מזדמנות בשחיטה ובטרפות ובמליחת בשר ובתערובות אוכלין והוא אינו יודע דרך צחות אמרו זאת תורת הבהמה כל העוסק בתורה מותר לאכול בשר ושאינו עוסק בתורה אינו אוכל בשר: עם הארץ פעמים שמותר לנחרו אף ביום הכפורים שחל להיות בשבת שהרי אינו יודע טיבן של מצות ודרכי הדתות ונמשך אחר טבעו כבהמה ופעמים שימצאוהו רץ אחר הזכור או אחר נערה המאורשה ויהא מותר להרגו אף בשבת כמו שהתבאר במקומו ואף על פי שאף בחכם שאירע לו כן עושין לו כן מ"מ אין ספק עליו בדברים אלו חס ושלום ומ"מ יש מפרשים מתוך כך עם הארץ אף כשנראהו בדרך עם איזו ערה חושדין אותו שבדעתו לאנוס ודנין אותו במחשבתו כאותם שמותר להרגם ולא נאמרה לעשות בו מעשה שאין הורגין על האומד אלא שמותר להחזיקו בכך וראוי ליתן לב על כך ודרך צחות והפלת דברים אמרו בה רבי אמור לשחטו ואמר להם זה טעון ברכה וזה אין טעון ברכה וזה כולו דרך צחות שאף השוחטו אף לכוונת אכילה אין בו ברכה אין זה מברך אלא מנאץ ואף על פי שאין לאו באכילת בשר מהלכי שתיים מ"מ איסור יש בו כמו שהתבאר במקומו וכן אמרו מותר לקרעו כדג כלומר אף במיתה מנוולת ומה שאמרו מגבו כלומר הכאה שלא תהא בה רפואה וכמו שאמרו קרעו כדג מגבו מטמא באהל אף על פי שמפרפר ואסור להתלות עמו בדרך מחדש שפיכות דמים על חיי עצמו לא חס על חיי חברו לא כל שכן:

כל המשיא בתו לעם הארץ כאלו כופתה לפני ארי מה ארי דורס ואוכל ואין לו בשת אף עם הארץ מכה ובוועל ואין לו בשת ומ"מ עם הארץ שאינו מלוכלך במדות צריכים אנו להזהר שלא לביישו דרך הפלגה אמרו כל העוסק בתורה בפני עם הארץ כאלו בוועל ארוסתו בפניו כלומר שאף היא היתה ראויה לו שנאמר מורשה קהלת יעקב ר"ל ההמון אל תקרי מורשה אלא מאורשה כלומר שהיא ארוסה של עם הארץ גם כן אלא שלא נכנסה עמו לחופה:

מ"מ תלמיד חכם צריך לו להזהר ולהשמר ממנו ושלא לבטוח בו מפני שתכלית שנהא יש לו עליו מצד קנאתו כשרואה בפחיתותו ומכיר במעלת שכנגדו ונעשית בשרו חידודין בפרוש אמרו גדולה שנהא ששונאים עמי הארץ את תלמידי חכמים יותר משנהא ששונאים אומות העולם את ישראל ונשותיהם יותר מהם מפני שמדת הקנאה מתגברת בהם ושנה פירש ונעשה עם הארץ יותר מכלם מפני שידוע כמה נבזים עמי הארץ בעיניהם של תלמידי חכמים דרך צחות אמרו אמר ר' עקיבא כשהייתי עם הארץ הייתי אומר מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור שנושך נשיכה גדולה ושובר עצם עכשיו אני אומר מי יתן לי עם הארץ ואנשכנו ככלב ויש גורסין אף בזו כחמור ובמסכת שבת ס"ג א' אמרו אם תלמיד חכם נחש הוא חגרהו על מתניך אם עם הארץ חסיד הוא אל תדור בשכונתו:

שה דברים נאמרו בעם הארץ אין מוסרין לו עדות ר"ל שאין מזמנין אותו לעדות לשום דבר ואין מקבלין ממנו עדות ר"ל אם נזדמן לשם מאלו נראה מפני שמן הסתם חושדין אותו על השבועה ועל הגזל ודנין אותו פסול לעדות לגמרי וקשה לפרש אחר שאין מקבלין ממנו עדות כלל מה הוצרך לומר שאין מוסרין לו כלומר שאין מזמנין אותו להעיד ונראה לי שאין מוסרין לו עדות על קבלת עדות נאמר שאין מצרפין אותו להיותו נמנה עם שלשה לקבל עדות אחרים אף על פי שאין אחד מצוי לחטוא בפני שנים שמאחר שאין עדותו נאמר אף קבלת עדותו אינה קבלה ואין מגלין לו את הסוד שמחזיקין אותו כהולך רכיל מגלה סוד ואין ממנין אותו אפוטרופוס על היתומים מפני שחשוד על הגזל ועל הגניבה ומטעם זה גם כן אין מוסרין לו קופה של צדקה והוא הדין שאין ממנין אותו פרנס על הצבור ובכלל זה היא ואין מתלויין עמו בדרך מפני שחשוד הוא על שפיכות דמים ועל העריות ומ"מ מכריזין על אבדתו זימנין דנפיק מיניה זרעא מעליא ואכיל לה וכתבי יכין וצדיק ילבש ואין הלכה כדברי האומר אין מכריזין על אבדתו...

עם הארץ זה שהזכרנו ענינו שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא במצות ולא בדרך ארץ ומתוך כך חושדים אותו על כל הדברים על הדרך שהזכרנו ופסול לעדות לגמרי כמו שהתבאר בסוף ראשון של קדושין והוא שאמרו שם כל שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ אינו מן היישוב ואמר ר' יוחנן ופסול לעדות ומ"מ יש כת אחרת של עמי הארץ שאינם לא במקרא ולא במשנה אלא שמ"מ עוסקים ביישוב של עולם וישנם במצות ובדרך ארץ וכת זו חומלק עליה ודנין אותה כישראל גמור לכל הדברים כשאר העם ואין חושדין אותם בשום דבר ומקבלין עדותן לכתחילה ומשום איבה וכן שאר הדברים ועל זו אמרו במסכת חגיגה כ"ב א' כמאן מקבלין האידנא שהדווא מעם הארץ כו' יוסי שהוא חושש לאיבה כמו שהזכר שם זהו דעת גדולי הפוסקים ומ"מ גדולי הרבנים סוברים שזו של חגיגה חולקת עם זו של פסחים שר' יוסי חושש לאיבה ומתיר לכתחילה וכאן לא חששו לאיבה וזו שנאמרה כאן לכתחילה נאמרה ומ"מ שתייהן בישנן בדרך ארץ ובמצות הם שנויות ואף על פי כן לדעת סוגיא זו לכתחילה לא וכן אין ממנין אותו אפוטרופוס על היתומים ועל קופה של צדקה שמתוך טרחו ועמלו יורה היתר לעצמו ואין מתלויין עמו בדרך שאינו יודע חומר שפיכת דמים וסבור שאין העמידה על דם רעהו קרויה שפיכות דמים הואיל ואינו עושה וכן בעדות לכתחילה לא שאינו יודע בהלכות עדות ואף הם מודים שכל שאינו אף במצות ודרך ארץ פסול הוא לעדות אף בדיעבד וכמו שהזכרנו בראשון של קדושין בהדיא כמו שביארנו שם ועיקר הדברים כדעת ראשון ודבר למד מענינו שהרי זו שאמרו מותר לנחרו ומותר לקרעו בלי ספק בשאינו במצות ובדרך ארץ היא אמורה:

Localized Metaphors, slightly broader points

17. מהרש"א חידושי אגדות מסכת פסחים דף מט עמוד ב

ע"ה אסור לאכול בשר כו' כבר אמרו המפרשים טעם בזה ומיהו יש לדקדק אמאי נקט בשר בהמה ועוף ולא נקט נמי דגים ושאר נפש חיה דכתיבי נמי בהאי קרא ונראה לפרש דודאי בן נח הותר לאכול כל בשר כדכתיב כירק עשב נתתי לכם את כל וגו' אלא ישראל שקבלו התורה נצטוו להבדיל בין הטמאה לטהורה וע"ז רמז בקרא זאת תורת דהיינו העוסק בתורה ויודע להבדיל בין הטמא לטהור וכל שאר איסורים הנוגעים לאכילת בשר כגון דם וחלב ובשר וחלב וגיד הנשה הותר לאכול בשר וכל שאינו עוסק בתורה בכל הני איסור והיתר דאכילת בשר אסור לאכול בשר דודאי יכשל בו להתיר האיסור ועל כן נקט בשר בהמה ועוף דרבו דיניהם להבדיל בין איסור להיתר משא"כ בדגים דבקל יוכל להבדיל בין איסור להיתר כשידע סי' קשקשת לחוד וק"ל:

מותר לנחרו ב"ה כו'. לכאורה הוא רחוק מן השכל דאפי' בעלי חיים המזיקין אינו רשאי להורגן בשבת וי"ה כדאמרין פרק כל כתיבי ונראה דנקט מותר לנחרו כו' ולא קאמר מותר להורגו כו' שכווננו בזה שהנחירה והשחיטה הוא רמז לנטילת דם במקום בית השחיטה ור"ל שמוותר לביישו וליטול דמו כדאמרין אזל סומקא ואתי חיורא והיינו אפילו ב"ה שחל להיות בשבת שכל ישראל יש להם שלום זה עם זה מותר לביישו ולהתקוטט עמו וא"ל תלמידיו אמרו לשוחטו. שיש בו יותר נטילת דם גם בלשון הנאמר בתורה בהכשר שחיטה וא"ל זה טעון ברכה כו' דלכך נקט בלשון נחירה שהוא יותר בלשון גנאי וע"ז הכוונה אמר ג"כ בסמוך מותר לקרעו כדג ומגבו דהיינו נמי רמז דדמו מותר ליטול ע"י ביוש כדס דג שניטל ע"י קריעה מגבו אבל בתוספות הבינו הדברים כפשוטן ע"ש וק"ל:
אסור להתלות עמו שנאמר כי הוא וגו'. ומהא דאמר לקמן שיותר שונאין ע"ה את ת"ח מעכו"ם מסברא זו דאסור ללוות עם עכו"ם אסור ללוות גם עמו ויש לחלק דגם ששנאתו גדולה ביותר מ"מ חס הוא מלהורגו דקפיד אשפיכות דמים:

ואנשכנו כו' אין דרך השונא לנשוך ממש ובשבירת עצם כדמסיק אבל ר"ל שהייתי מתרגז עליו להרע לו שכן דרך המתרגז על חברו הוא נושך שיניו זה על זה כמ"ש חורק עליו שניו ושבירת עצם כחמור היינו להרע לו הרבה :
מכה ובוועל כו' היינו שמכה ממש את אשתו ביד ומיד בוועל ואינו מפיס כפירוש רבינו תם בתוספות :
כאלו בוועל ארוסתו שנאמר תורה וגו' הוציאו מלת מורשה מלשון ירושה ע"פ מ"ש שאינה ירושה לך והיא מונחת בקרן זוית כל מי שרוצה ליטול יטול וע"כ דרשוהו מלשון מאורסה כי התורה נמשלה לאשה בכמה מקומות ובתחלת נתינתה לישראל הרי היא כארוסה עד אחר שילמדה שנעשית לו כאשה וא"כ עם הארץ שאיננו לומד הרי היא נשאת לו כארוסתו ות"ח העוסק בה בפניו כו' וק"ל :
ואין מכריזין על אבדתו כו' עיין בטו"ד דמיירי באבדת בגד שנמצא עליו רב או מנעלים המטולאים דאין של תלמיד חכם כדאמרינן פרק ואלו קשרים וקל להבין :
שנאמר יכין רשע וילבש גוי. בסוף מס' ב"ק מיייתי לה נמי לגבי מסור ושם מפורש :

18. צל"ח מסכת פסחים דף מט עמוד ב

נ"ל הטעם, משום דעמי הארץ מצאו להם חז"ל רפואה מן התורה בשלהי כתובות [ק"י"א ע"ב] שיעשו פרקמטיא לת"ח וישיא בתו לת"ח, ואמנם אין הכוונה שיוכה איזה זכות במה שמישיא בתו לת"ח, רק הכוונה שמישיא בתו ומחזיק ידי חתנו לתלמוד תורה, ועמי הארץ כאלו נאמר עליהם עץ חיים היא למחזיקים בה. ואמנם זה ששנה ופירש, בודאי פרישתו מן התורה הוא מפני שרוצה למלא תאוות נפשו, וכל הון לא יספיק לרודף אחר התאוה, ופורש מן התורה להרבות במשא ומתן, וזה לעולם לא יחזיק ביד לומדים אחרים, שאם תורתו עזב בשביל תאוות נפשו, איך יחסר לעצמו להחזיק ביד חכם אחר, וזה לעולם אין רפואה למכתו, והוא גרוע מכולם.

19. חתם סופר מסכת פסחים דף מט עמוד ב

גדולה שנהא ששונאים ע"ה כו'. משום ששנאת חנם יותר שנהא גדולה היא משנאה תלויה בדבר וידוע מ"ש הרמב"ם באגרת תימן ששנאת האומות עלינו מקנאת קבלת התורה וא"כ ע"ה שעמדו על הר סיני שנאתם על חנם ומ"מ יש בהם יותר טעם מנשותיהם שהי יכולה להנשא לת"ח אם רצת ומי עכב בידה לכן שנאתה גדולה ושנה ופירש יותר מכולם דמי הכריחו לפרוש ושנאתו על מגן. ושמעתי ממורי הגאון מה' מענדלי לילג ז"ל רב בבה"מ דק"ק פפד"מ דשנה ופירש יותר מהם משום דהגדול מחברו יצרו גדול ממנו והאי ששנה הי' לו יצה"ר גדול ונשאר לו אחר שפירש ג"כ ודפח"ח. ויש לפרש כן בטעם זה ע"ה ששונא יותר מגוי וכן נשותיהם וק"ל :

20. הערות הגרי"ש אלישיב מסכת פסחים דף מט עמוד ב

ביוהכ"פ שחל להיות בשבת. קמ"ל חידוש דאף שקי"ל דע"ה אימת שבת עליו ונאמן על המעשרות וכו', אבל הכא מיירי בע"ה ירוד ביותר שאף שחל בשבת חשוד על הכל כדלהלן ומותר לנחרו.

Mystical

21. פתח עינים מסכת פסחים דף מט עמוד ב

ביה"כ שחל להיות בשבת פירש רבינו האר"י זצ"ל שעמי הארץ פוגמים בעשיה ואינו כל כך חמור אך בשבת דהעשיה עולה למעלה והעולמות נקשרים יחד אף ע"ה כשחוטא בשבת פוגם עד האצילות עכ"ל קדשו. וזה אפשר שהוא טעם הירושלמי פ"ד דדמאי שאמרו דאימת שבת על הע"ה ואינו משקר בשבת ע"ש ובפירוש המשנה להרמב"ם שם. דנשמתיה חזי דפגמו בשבת גדול יותר מאד ואימת שבת עליו ואינו משקר ודוק :

ונשותיהם יותר מהם. הטעם פשוט כי גדלה שנאת נשי ע"ה כי הע"ה בעבידתיה טריד ומתרחק מהת"ח. אך נשיהם כשדרות סמוך לאשת ת"ח. הנה אשת ת"ח אינה משאלת כליה לאשת ע"ה ומתרחקת ממנה בזמנם שהיו שומרי משמרת הטהרה. וא"כ אשת הע"ה רואה בניוולה שהיא מתועבת מאשת ת"ח. ונשמתה חזי דאשת ת"ח פלגא בהדיה לעה"ב שכר ת"ת וכמ"ש מי לא פלגן בהדיהו. ורע לה לאשת ע"ה בעה"ז דהע"ה מכה ובא אליה כמ"ש בסוגיין והע"ה אינו מעביר על מדותיו. והת"ח עלוב בתוך ביתו ומכבדה יותר. לכן אשת ע"ה שנאה תעורר מחמת קנאה יותר מהע"ה בעלה :

Metaphorical

22. דרשות ר"י אבן שועיב אחרי מות וקדושים

והראוי לפרש בטעם איסורו, כי השם ברא כל הנבראים התחתונים לצורך האדם כי הוא לבדו מהם מגיד בוראו, ואף על פי כן לא התיר להם מתחלה באכילה רק הצמח לא לבעלי הנפש כאשר בא בפרשת בראשית, שנאמר הנה נתתי לכם את כל עשב זרע זרע. וכאשר היה במבול שניצולו בזכותו של נח והקריב מהם קרבן והיה לרצון לו התיר להם השחיטה, כמו שאמרו כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה וגו'. התיר הבשר לצורך האדם ואסר הדם שהיא הנפש, ואמר שתהיה לכפרה שאין ראוי לבעל נפש שיאכל נפש, שהנפשות כלן לאלה כמו שכתוב ורוח אחד לכל. כמות זה כן מות זה, וזהו מאמרם בפסחים עם הארץ אסור לאכול בשר שאינו אדם על האמת ואין לו מותר על שאר בעלי חיים שידחה מפניו, שהדומם נשתעבד לצומח והצומח למרגיש והמרגיש לשכלי, ולא נשתעבד למי שהוא בהמי כמוהו שהוא עם הארץ, ועל דרך היונים, נפש הבהמה היא ניצוץ מן השכל הפועל, והנה היא נפש גמורה בצד מן הפנים, ולכן יש לה דעת לברוח מן הנזק וללכת אחר ההנאות, ויש להם הכירא גדולה בבעליהן כמו לכלבים שיש בהם אהבה והיכר לאדוניהם, וכן ליונים דעת והיכרא. ועוד כי הנאכל ישוב בגוף האוכל, ואם יאכל נפש הבהמה ידבק בנפשו עובי וגסות ובהמות ותשוב נפשו קרוב לנפש הבהמה היורדת למטה לארץ כל זה מלשון הרמב"ן ז"ל.

23. נתיבות עולם נתיב התורה פרק טו

ובפרק אלו עוברין (פסחים מ"ט ע"ב) תניא ר' אומר עם הארץ אסור לאכול בשר שנאמר זאת תורת הבהמה והעוף כו' וכל שאין עוסק בתורה אסור. פירוש כי אכילת הבשר הוא שעושה את הבשר עד שאינו נמצא, שהרי אוכל אותו עד שאין מציאות לו, ודבר זה מורה כי במדריגת האדם לא נמצא הבעל חי. ודבר זה בודאי כי במדריגת השכלי אין נמצא החמרי שהוא הבהמה, ולכן מותר לתלמיד חכם לאכול בשר ולעשות הבהמה עד שאינה נמצאת, כי במדריגת השכל אין מציאות לבהמה החמרית ולכן אוכל אותה. אבל עם הארץ אין לו מדריגה זאת לומר כי במדריגת עם הארץ לא נמצא הבעל חי שהרי אין אל עם הארץ השכל האלהי, ולפיכך עם הארץ אסור לאכול בשר. ודבר זה הוא הטעם שלא הותר הבשר לאדם הראשון, שהיה נקרא על שם האדמה החמרית ולא היה האדם במדריגה זאת שלא יהיה נמצא במדריגתו הבעל חי כיון שנקרא אדם על שם אדמה. ואף כי אדם הראשון היה חכם על כל, מפני כי אדם היה ראשון לכל אדם ובכחו כל אדם יש לו מדריגת האדם בלבד אשר האדם אינו שכלי לגמרי, אבל נח נקרא איש אדמה שהוא בעל ואדון לאדמה החמרית ולכן במדריגתו לא נמצא הבעל חי ואליו הותר אכילת בשר :

ואמר ר"א (שם) ע"ה מותר לנחרו ב"ה שחל להיות בשבת אמרו לו תלמידי ר' אמור לשחטו אמר להם זה טעון ברכה וזה אינו טעון ברכה. והרבה מתמיהים על זה ונתנו בזה פירושים. גם רב אלפס זכורנו לברכה פירש בזה כמו שמבואר בפרק אלו עוברין. אבל הפירוש הברור כי מצד אשר הוא ע"ה היה מותר לנחר, אף על גב דודאי אסור לנחר והממיתו חייב מיתה, אבל זהו מצד שהוא בכח להיות תלמיד חכם כי כל עם הארץ הוא בכח להיות תלמיד חכם והרי נחשב תלמיד חכם בכח ומצד זה ראו אליו החיים, אבל מצד שהוא ע"ה היה מותר לנחרו ב"ה. וזה מורה על פחיתות גדול שאין לו החיות רק מצד הדבר שהוא בכח עליו, ולא כך התלמיד חכם שהחיות אליו מה שנמצא בו תורה בפעל, ודבר זה מבואר והוא פירוש אמת אין בו ספק. ומה שאמר זה טעון ברכה, פירוש שע"ה אין בו דבר כלל ואינו נחשב לכלום, ולכן אילו אמר מותר לשחטו היה משמע שיש בעם הארץ דבר מה, כי בהמה נבראת לשחיטה, כמו שאמרו (ברכות י"ד ע"א) סוף בהמה לשחיטה וסוף אדם למיתה, ולפיכך שחיטת בהמה טעון ברכה כי כל דבר שהוא בסדר עולם אנו מברכין עליו אל

השם יתברך שברא כך וכך, אבל עם הארץ שאינו מכלל המציאות לגמרי, ולכך אמר שמותר לנחרו שאין בנחירה ברכה. מזה תדע כי עם הארץ אין בו דבר, והוא גרוע מן הבהמה שיש בה דבר מה כמו שהתבאר שהיא עומדת לשחיטה. ובוזה שלא אמר שמותר לשחטו בא לומר שאין בו מציאות כלל כי האדם במה שהוא אדם ראוי שיהיה בו התורה וזה שלא נמצא בו התורה אינו בכלל הנמצאים, ואצל הנמצאים שייך לומר שהם נבראו לכבוד השם יתברך כמו שאמר התנא (אבות פ"ו) כי הכל נברא לכבודו ולכן יש בהם ברכה אל השם יתברך בשעת שחיטה, אבל עם הארץ אינו בכלל הנמצאים שהם לכבוד השם יתברך ולפיכך לא אמר מותר לשחטו רק אמר שמותר לנחרו כלומר שאין בהם ברכה אל השם יתברך:

ואמר ר"א (שם) עם הארץ אסור להתלוות עמו בדרך שנאמר כי היא חייך ואורך ימך על חייו לא חס כל שכן על אחרים. פירוש כי עם הארץ אינו דבוק בחיים שהיא התורה, וכיון שאינו דבוק בחיים נחשד על החיים דהוא שפיכת דמים ואמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן עם הארץ מותר לקרעו כדג אמר ר' שמואל בר יצחק ומגבו תניא אמר ר"ע כשהייתי עם הארץ אמרתי מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור אמרו לו תלמידיו רבי אמור ככלב אמר להם זה נושך ושובר העצם וזה נושך ואינו שובר העצם. ומגבו, פי' השוחט מן הצואר אין פועל כל כך המיתה, שהרי אם שחט בו שנים או רוב שנים הרי הוא נחשב כמו חי לכל דבר ואחר כך מת מעצמו, אבל עם הארץ מותר לקרעו כדג ופועל בו מיתה לגמרי שתכף נחשב מת. וזה כי אין ראוי לעם הארץ מציאות כלל ולא כמו שאר דבר שיש להם מציאות של מה, ולפיכך מותר לקרעו מגבו כי אין לו מציאות כלל ממש. תניא היה ר' מאיר אומר כל המשיא בתו לעם הארץ כאלו כופתה ונותנה לפני ארי מה ארי דורס ואוכל ואין לו בושת פנים אף עם הארץ מכה ובוטל ואין לו בושת פנים תניא ר' אליעזר בן יעקב אומר אלמלי צריכים אנו להם למשא ומתן היו הורגין אותנו. פירוש כי החמרי מתנגד לשכל, עד שאצל החמרי אין מציאות אל השכל שהחומר והשכל שני הפכים. וזה שאמר מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור, ומפרש שהוא משבר העצם כלומר שהוא מאבד אותו. וכמו שהחמור מאבד העצם מן האדם השכלי עד שאין מציאות לו לגמרי כי העצם הוא עיקר קיום האדם, שהאדם נסמך עליו כל בנינו והחמור משבר אותו, וכך האדם שהוא חמרי רוצה לבטל התלמיד חכם שהוא שכלי, וזה מפני כי החמרי הוא העדר השכלי לגמרי עד שאין לו מציאות מצד החמרי. ודע כי האש והמים הם ג"כ הפכים, מכ"מ משתתפים בנושא שלהם הוא החומר שהחומר הוא אחד לד' יסודות, אבל החמרי והשכלי אין להם שתוף כלל בעולם, אף החומר שהוא הנושא אל השכל אין לו שתוף עמו כלל כי השכל הוא נבדל לגמרי, ולפיכך החמרי מאבד את השכלי לגמרי עד שאינו נמצא מכל וכל, וזה שאמר מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור ודבר זה מבואר. ואמר מה ארי דורס ואוכל ואין לו בושת פנים. ויש לך להבין מאוד מה שמדמה רבי מאיר את עם הארץ לארי כי הארי יש לו כח גופני מאוד ולגודל כח גופני ועזותו אשר יש לו יוצא לקצה בעזותו לדרוס הבעל חי, וכך עם הארץ יוצא לקצה בכח גופני אשר יש לו שהוא בעל גוף בלבד עד שהוא עז פנים, כי כל אשר יוצא חוץ מן המצועע כמו עם הארץ שהוא בעל גוף לגמרי יש לו עזות ביותר. ולפיכך אמר הנותן בתו לעם הארץ, אין מזווג לה בעל חי אין מענין העם הארץ הזיווג כי הזיווג הוא חבר שני דברים יחד בשווי ואין לעם הארץ שווי וחבור. והוא דומה לארי שהוא דורס ואוכל ויוצא מן השווי על ידי שהוא עז לכך אין בעילתו נחשב זיווג כלל שהוא השווי והחבור. ודבר זה נרמז במה שהחבור והזיווג נקרא (בראשית ד') והאדם ידע את חוה אשתו, נקרא החבור ידיעה כי הידיעה הוא חבר היודע בידוע ואין זה דריסה רק החבור בשווי, ולפיכך לתלמיד חכם שיש בו דעת שייך חבר וכמו שבארנו זה למעלה על עם הארץ שאין לו ידיעה לכך אין לו חיבור רק דריסה נחשב, ודברים אלו ברורים מאוד. ואמר אלמלא אנו צריכים להם וכו'. כבר נתבאר למעלה כי החמרי הוא הפסד השכלי ודבר זה מבואר, ולכך אמר אלמלא אנו צריכים להם היו הורגין אותנו, כמו שהוא נמצא באדם אילו השכל היה נתלה בחומר והיה מוטבע בו עד שהיה צריך אליו ולא היה נבדל ממנו, היה החמרי מבטל השכלי לגמרי, ולכך צריך שיהיה השכל נבדל מן החמרי, וכן הוא אצל האדם החמרי והאדם השכלי אם היה צריך השכלי אל החמרי היה מבטל אותו לגמרי. והבן הדברים כי אלו דברים נאמרו גם כן אצל השכל והגוף, ובדמיון זה התלמיד חכם ועם הארץ:

תנא רבי חייא כל העוסק בתורה בפני ע"ה כאלו בועל ארוסתו בפניו שנא' תורה צוה לנו משה מורשה אל תקרי מורשה אלא מאורסה וגדולה שנאה ששונאים עם הארץ את תלמידי חכמים יותר משנאה ששונאים אומות העולם את ישראל ונשותיהן יותר מהם תנא שנה ופירש קשה יותר מכלם. פי' שהתורה היא מיוחדת לתלמידי חכמים ונבדל תלמיד חכם מן עם הארץ, וכאשר לומד תורה בפני עם הארץ אשר אין התורה מיוחדת לו, הוא פחיתות לתורה שתהיה לתורה שום צירוף אלא אשר אין לה צירוף אליה, ולפיכך הוא דומה לבעל ארוסתו אשר היא מיוחדת לו ונבדלת משאר האדם ובעל אותה בפני שאר אדם אשר היא נבדלת מהם, ודבר זה מבואר. וגדולה שנאה וכו', פירוש כי עם הארץ הוא חמרי יותר מן הגוי, וזה כי אף אם הגוי הוא גם כן חמרי בערך ישראל שיש להם התורה, מכל מקום לא נחשב זה חמרי כמו עם הארץ שהיה ראוי לו לקנות השכל ואינו רוצה בו, שזה מורה יותר על הרחוק ופרוש מן השכלי כיון שהוא חסר ממנו. ועם הארץ דומה קצת לשנה ופירש, כי עם הארץ קבל גם כן תורת משה ואינו לומד אותה ולפיכך הוא גרוע מן הגוי שלא קבל כלל. וזה שאמר גדולה שנאה ששונאים אותנו יותר מן האומות, שאינם כל כך רחוקים ומתנגדים אל השכלי כי לא נתנה להם התורה, אבל עמי הארץ שהם אינם חפצים בשכלי הוא יותר רחוק ויותר מתנגד אל השכלי. ויש לך להבין כי הפרש מן התורה הוא יותר פרישה מן פרישת האומות שגם הם רחוקים מן התורה, והבן זה מאוד. ונשותיהן עוד יותר, כי האשה היא עוד חמרי יותר ולכך האשה של עם הארץ יותר מתנגד אל השכלי. ואמר שנה ופירש יותר מכולם, כי זה יותר חמרי מה שהיה לו התורה ופירש מן התורה, וזה מורה שהוא מתנגד אל השכלי לגמרי כיון שפירש, ולכך הוא יותר נוטה אל החמרי מן עם הארץ אשר לא רצה לקנות התורה, אבל זה בשביל החמריית שבו פורש מן התורה לכך הוא יותר קשה מהכל, ודבר זה מבואר:

תנו רבנן ששה דברים אמרו בעם הארץ אין מוסרין לו עדות ואין מקבלין עדות ממנו ואין מגלין לו סוד ואין ממנין אותו אפטרופוס על קופה של צדקה ואין מתלוין עמו בדרך ויש אומרים אף אין מכריזין על אבידתו ותנא קמא זימנין דנפק מיניה ברא מעליא ואכיל ליה ומקיים ביה מה שנאמר יכון רשע וצדיק ילבש. כל אלו ששה דברים מפני שעם הארץ רחוק ממדרגה הנבדלת השכלית, וכל אלה ששה דברים יש בהם מדרגה נבדלת. וזה כי אין מוסרין לו עדות שכל עדות היא ידיעת הדבר כאשר הוא ודבר זה שייך לשכל אשר יודע הדבר כאשר הוא, ואם ימסור לו עדות לא יקבל העדות כמו שהוא. ואף אם הוא יודע עדות אין מקבלין עדותו, שאין מעיד על הדבר כאשר הוא בעצמו שאין האמת רק אל השכל ולא אל החמרי לכך הרה עמל וילד עדות שקר. ואל יקשה לך שאם כן הוי ליה לומר אין מקבלין ממנו עדות ומזה נשמע שאין מוסרין לו. דודאי בא לומר שהוא מרוחק מן האמת משתי פנים, האחד שאין מקבל דבר כפי מה שהוא, ואשר מקבל לא יעיד עליו כפי מה שהוא כל זה מפני שהוא רחוק מן האמת. ודע כי העדות שמוציא הדבר שהוא מעיד עליו אל הפעל, ואין עם הארץ שהוא בעל חומר רק בכח ולא בפעל ולכך אין ראוי לו העדות, כמו שאשה פסולה לעדות מטעם זה כמו שבארנו במקום אחר והבן זה. ואין מגלין לו סוד, כי החמרי בגלוי ואין לו מדרגה נסתרת, ודבר זה מבואר למי שמבין דברי חכמה כי החמרי הוא במדרגה הנגלית ומדרגה הנבדלת היא נסתרת ובארנו זה במקומות הרבה מאוד. ואין ממנין אותו אפטרופוס על היתומים ואין ממנין אותו על הקופה של צדקה. אלו שני דברים כי החמרי אין ראוי שיהיה מנהיג אחר ואין משפיע לאחר בעבור שהוא מקבל תמיד, ומאחר שהוא מקבל אין ראוי שיהיה בו הנהגה לאחר או שישפיע לאחר. וכן אין מתלוין עמו בדרך כי הוא חשוד על שפיכות דמים כאשר התבאר למעלה והבן זה מאוד. ויש אומרים אף אין מכריזין על אבידתו, וזה כמו שאמרנו כי כל ענין החמרי הוא בנגלה ואין לו חלק בנסתרות, ולפיכך האבידה שאין ידוע למי הוא אין ראוי להכריז עליו, ואין עם הארץ מגיע עד מדרגה נסתרת שיהיו מכריזין על אבידתו דהיינו לדרוש ולחקור אחר בעל האבידה, דבר זה אין ראוי לעשות כי אין לו רק הנגלה, ואם הוא נגלה וידוע יש להחזיר לו האבידה, אבל להכריז על האבידה זה אין ראוי לו, ויש להבין דברים אלו כי כל אלו דברים שייך למדרגה השכלית, לכך אמר ששה דברים נאמרו בעם הארץ כי יש למדרגה השכלית ששה בחינות גם שבעה אף שאין לו השביעי כמו הראשונים ולכך י"א שבעה כי השביעי הוא מצד מה בלבד ואינו הכרחי גמור כמו ששה האחרים. ודבר זה ידוע למי שידוע סודי החכמה הפנימית אך כל הששה גם השביעי רחוק מן עם הארץ, ובארנו זה בפרק בעשרה עיני שם. וכשם שנאמר כאן ששה דברים נאמרו בעם הארץ ויש אומרים מוסיפין השביעי וכמו כן אמר ששה דברים גנאי לתלמיד חכם ויש אומרים מוסיפין השביעי שבה וכולל להבין כי דברי חכמים נאמרו בחכמה, כי עם הארץ רחוק הוא מן השכלית והמדרגה העליונה השכלית הזאת נמצאו בה שבעה מעלות ולפיכך יש ששה דברים ויש אומרים שבעה שאין ראויים לעם הארץ, והתלמיד חכם שיש לו המעלה השכלית ראוי שירחיק כל אשר הוא הפך זה, ולכן יש גם כן ששה דברים גנאי לתלמיד חכם ויש אומרים שבעה. ואי תימא דמשמע שאין מכריזין על אבדתו הא לגזלו אסור אף על גב דלית ליה הך סברא דילמא

נפק ממנו ברא מעליא, וקשיא כיון דלית ליה הך סברא אף גזילה מותר, דאפילו גופיה מותר דהא מותר לנחרו, ממונו לא כל שכן כדאיתא בפרק בתרא דקמא. אבל לפי הפירוש אשר אמרנו לא יקשה כלל דודאי להרגו חס ושלום אסור, וההורגו נהרג עליו כמו על תלמיד חכם כי כל שעה אפשר שיהיה תלמיד חכם. וכל הדברים אשר נזכרו כאן הוא שב ואל תעשה וכיון דעדיין לא למד אין לעשות לו דברים אלו, אבל לעשות לו מעשה בודאי אסור ודבר פשוט הוא:

וגדר עמי הארץ פרושו זכרונם ברכה במסכת סוטה (כ"ב ע"א). תנו רבנן איזהו עם הארץ כל שאינו קורא קריאת שמע שחרית וערבית דברי ר' אליעזר ורבי יהודה וחכמים אומרים כל שאינו מניח תפילין בן עזאי אומר כל שאין לו ציצית בבגדו ר' יונתן בר יוסף אומר כל שיש לו בניו ואינו מגדל לתלמוד תורה אחרים אומרים אפילו קרא ושנה ולא שמש תלמיד חכם זהו עם הארץ קרא ולא שנה הרי זה בור לא קרא ולא שנה עליו הכתוב אומר וזרעתי את בית יהודה ואת בית ישראל זרע אדם זרע בהמה. פירוש כי עם הארץ הוא חמרי לגמרי, אבל אם מקבל עליו מלכות שמים שקורא קריאת שמע אינו חמרי כי נקרא עליו השם יתברך, שהרי מקבל עליו מלכות שמים כי החמרי אין לו דביקות כלל אל הנבדל. וחכמים אומרים כל שאין מניח תפילין, שאין מצוה אלהית קשור על נפשו, עד כי נפשו יש לו דביקות במצות אלהית, וכל ענין עם הארץ שהוא בעל גוף ואינו שכלי, וכאשר תפילין קשורים על נפשו אינו עוד חמרי. ולבן עזאי שאין לו ציצית בבגדו, שאין מצוה אלהית בבגדיו שהם מכסים גופו, כי צריך שיהיה בבגדיו מצוה אלהית עד שאינו חמרי לגמרי ואלי"כ הוא עם הארץ. והוסיף ר' יונתן אף אם אין מגדל בניו לתלמוד תורה, הרי בניו שייכים אל האדם כי הם כמו האדם עצמו אם אין מגדל לתלמוד תורה הוא חמרי מצד בניו כי צריך שיהיה האדם דבק במדרגה שכלית לגמרי אף מצד בניו. ויש להתבונן במה שאמר כל שאינו קורא קריאת שמע, וזה כי האדם יותר קרוב לקבל מלכות שמים על עצמו שהוא צלם אלהים ועל זה מקבל מלכות שמים, ולכך בקריאת שמע רמ"ח תיבות כמספר איבריו של אדם, כי רמ"ח איבריו הם צלם האדם ועל הצלם הזה הוא מקבל מלכות שמים. כי לא היה ראוי האדם לקבל עליו מלכות שמים שיהיה השם מלך עליו, אבל אם מפני כי האדם נברא בצלם אלהים ובשביל זה הוא מלך בתחתונים והוא יתברך מלך עליו, ולכך יש בקריאת שמע רמ"ח תיבות כנגד צלמו של אדם וכאשר צלמו מקבל מלכות שמים אז יוצא מגדר עם הארץ לר"א ולר"י ולחכמים צריך יותר, עד שמקבל הקדושה המעלה הנבדלת על נפשו כי תפילין הם על המוח וכנגד הלב וזה צריך גם כן. ובן עזאי שאמר מי שאין ציצית בבגדו, סבר שתהיה המצוה האלהית על גופו גם כן, כי הציצית הם מלבוש לגוף. ולרבי יונתן אף בניו שהם יוצאים מגופו צריך שיהיה מגדל אותם לתורה וזוה אף אשר באו מכחו אינם חמריים, והבן הדברים אשר רמזנו. ולדעת אחרים נקרא עם הארץ אף אם קרא ושנה, כי צריך שיהיה שכלי לגמרי וזהו על ידי שמוש תלמידי חכמים, שהם מפרקים לו ומתריצים לו הכל עד שהוא עומד על התורה ואז הוא תלמיד חכם גמור:

ודע כי אין מחלוקת בין החכמים האלו, רק כי לדעת תנא קמא כל מי שלא קרא קריאת שמע הוא עם הארץ גמור שאין בו לחלוות חכמה, אבל אם קרא קריאת שמע מקבל עליו עול מלכות שהשם יתברך אלוה אליו ויש לו דביקות בו יתברך, ואינו חמרי לגמרי כאשר מקבל עליו מלכותו ועל צלמו ברמ"ח תיבות אשר הם בקריאת שמע. ולדברי חכמים כל שאין לו תפילין, שאין על נפשו מצוה אלהית אף אם מקבל מלכות שמים על צלם האדם שיש בו רמ"ח איברים, אבל אם נפשו דבק במצוה אלהית אז אינו עם הארץ כמו הראשון שאין לו דבר זה. ובן עזאי אומר אין לו ציצית בבגדו אשר מכסים את גופו, אבל אם יש לבגדיו ציצית אז דבק במצוה אלהית ואינו עם הארץ כמו הראשון שלפני זה. ולדעת ר' יונתן שאין מגדל בניו שהם באו מכחו לתלמוד תורה, אבל אם מגדלם לתלמוד תורה בזה יוצא מן גדר עם הארץ ואינו בכלל עמי ארצות כמו הראשון. ולדעת אחרים כל זמן שאינו תלמיד חכם גמור על ידי שמוש ת"ח שמתריצים לו קושיות המשניות עד שעומד על התורה, אבל כל זמן שיש בו ענין מה של עם הארץ נקרא עם הארץ דסוף סוף לא קנה השכלי מה שראוי אליו לקנות עד ששמש תלמיד חכם ואז הוא תלמיד חכם כמו שראוי, והתבאר לך גדר עם הארץ. ואם קרא ולא שנה הרי זה בור, כי הבור נקרא שהוא חסר וזהו חסר לגמרי כי למד המקרא ולא למד המשנה והרי הוא חסר המשנה והוא כמו שדה בור שחסר ממנה התבואה. ויש לך להבין דברים אלו מאוד:

ועוד שם קרא ושנה ולא שמש ת"ח ר' אליעזר אומר הרי זה עם הארץ ר' שמואל בר נחמני אומר הרי זה בור ר' ינאי אומר הרי זה כותי רב אחא בר יעקב אומר הרי זה אמגושי אמר רב נחמן בר יצחק מסתברא כותיה דרב אחא בר יעקב דאמרי אינשי רטיין מגושיא ולא ידע מה רטיין תני טעמא ידע מה תני. ובאור זה, כי כאשר שנה המשנה ולא שמש תלמיד חכם לברר טעמי המשנה, שהוא שכל ברור כאשר עמד על טעמי המשנה, נקרא זה עם הארץ כאשר לא קנה השכל. והוסיף ר' שמואל לומר שהוא נקרא בור, כי שדה שאינה מוציאה תבואה נקראת שדה בור שהרי תרגום (בראשית מ"ז) והאדמה לא תשם לא תבור, וכך מי ששנה המשנה ולא שמש תלמיד חכם לברר לו המשנה לא יצא אל הפעל השלימות להיות חכם בפעל, לכך נקרא בור שלא יצא אל הפעל והוא כמו שדה בור שלא יצא אל הפעל לעשות פרי. ור' ינאי אמר הרי זה כותי, כי כותי אינו מבקש לעמוד על התורה ולהבין אותה, כי לא למדו כותיים התורה רק מה שראו לפנייהם במעשה עשו וזוה החזיקו הכותיים, אבל שיהיה להם התורה זה לא היה להם כלל, וכך מי שלמד המשנה בלי בירור טעם המשנה חסר למוד התורה, שלא נחשבת המשנה למוד התורה רק המשנה היא איך יעשה המעשה. ומפני כך נקרא כותי שאין לו התורה מצד הלמוד, אבל ישראל ראוי להם התורה מצד השכל, כי התורה השכלית ראוי להם בפרט וכמו שאמר הכתוב (דברים ד') כי מי גוי גדול וגוי חכם ונבון וגוי וכמו שהתבאר בפרק שלפני זה, כי מיוחדים ישראל לקבל השכל מן השם יתברך וכמו שאמרו על ישראל (ברכות נ"ח ע"א) ברוך שחלק מחכמתו ליראיו כמו שהתבאר, וזה שלא למד רק המשנה נחשב כותי שאין לו התורה מצד החכמה רק שנהגו כך, ואין עשיית המצות רק מצד השכל. ורב אחא בר יעקב אמר שנקרא אמגושי הוא מכסף שהוא מדבר ואינו מבין מה הוא מדבר, ודבר זה כאילו אינו תורה כלל, וזה עוד גרע מהכל כי נחשב אצלו התורה כמו כישוף שהוא דבר פחות ושפל ואינו ענין שכלי כלל, ולכך הכישוף הוא לנשים שהם חלושי השכל. וזה שלמד המשנה ולא ידע טעם התורה כאלו היה התורה דבר פחות ושפל שאין בו השכל, ומפני כי דבר זה הוא דבר זר ויוצא מן הראוי, כי מצות התורה ראויים מצד עצמם שיהיו נעשים בשכל, וזה שלא למד רק המשנה שאין בה בירור השכל הוא דבר זר ויוצא מן הראוי ונחשב בכשוף שהוא מעשה זר בלא שכל. וד' דברים זכרו, האחד שהוא ע"ה כלומר שאין לו השכל כלל, והבי' שהוא נקרא בור שלא יצא אל השלימות הגמור להיות בפעל לגמרי, והשלישי שהוא כותי כאילו אין שייך לו השכל רק רוצה לעשות אבל למוד התורה בשכל אין שייך להם וזה יותר גרוע, והוסיף לומר כי הוא אמגושי שהתורה נחשבת אצלו כמו הכישוף כאילו אין התורה שכלית, רק כמו הכישוף שהוא לנשים ואין בכישוף שום תבונה ולכך הכישוף הוא לנשים בעבור חלישת שכלן ביותר וכך נחשב אצלו התורה, והבן סדר הדברים האלו מאוד מאוד:

24. ספר באר הגולה באר השביעי פרק א

הבאר השביעי מים טהורים, זכים צרופים וברורים, מכל עירוב נבדלים ושמורים, מכל סיג ופסולת מוסרים, עומדים לדור דורים, צלולים ולא עכורים, יפים ללב ולעיניים מאירים. התלונה השביעית מה שהם מלינים על דברי חכמים, שהעבירו חוק ומשפט אשר אינם חכמים, וכאילו היה זה להתגדל עצמם ולהנקם מהם. וכן מה שאמרו על אשר אינם מכלל דת ישראל, שהעבירו משפטם בדברים אשר יוצאים מן הדת והשכל. ודבר זה אין ראוי, כי כל בני אדם הם בראוי מעשה ידיו. וזוה הרבו התלונה מאוד, כי הַעֲוָה והשקר ראוי לשנוא ולרחק. וגם בזה יצא כאור נוגה משפט צדקם, כי אין עֲוָה בפייהם ותרמית בלשונם.

בפרק אלו עוברין (פסחים מט ב) ... ויש לך לדעת כי דברי חכמים באמת ובצדק. ואם כי כבר הרב הגדול על כל גדולי האחרונים, רב אלפס ז"ל, נתן טעם בדברים אלו, כמו שמבואר במקומו, עיין שם. אמנם יש לך לדעת, כי דבר זה יובן על אמיתתו, כאשר תדע כי אין הדברים האלו אמורים רק באותם בני אדם הנבדלים מן התורה מכל וכל, ואין להם שיתוף וחיבור אל התורה, והם נחשבו כבהמות נדמו. אבל אותם שיש להם חיבור וצירוף ימי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור, הם שנבדלים לגמרי מן התורה, והם נחשבו כבהמות נדמו. אבל אותם שיש להם חיבור וצירוף אל תלמיד חכם, נחשבים כמשפט תלמיד חכם, כי המחובר לדבר הרי הוא כמוהו. וזה כי האדם נקרא בשם "אדם" בשביל נפש המדברת שבו, כדכתיב (בראשית ב, ז) "ויהי האדם לנפש חיה", ותרגם אונקלוס (שם) "והוה אנשא לרוח ממללא". ובודאי גם על גופו הוא שם "אדם", מפני שכל האברים מתחברים אל נפש מדברת, ועל כולם יקרא שם "אדם". וכך כאשר האדם יש לו חבור אל השכל, הוא

התלמיד חכם, כאשר יש לו חבור אליו נכנס בגדר עמו. ולכך אמרו (כתובות קיא ב) "לאהבה את ה' אלקיך ולדבקה בו" (דברים ל, כ), וכי אפשר להדבק בשכינה, והלא אש אוכלת הוא (דברים ד, כד), אלא הדבק בתלמידי חכמים כאילו דבק בשכינה. ודבר זה מפני כי התלמיד חכם יש לו דביקות בשכינה, בשביל שיש בתלמיד חכם שכל אלקי, ולפיכך הדבק בתלמיד חכם, שיש לו דביקות בשכינה, יש גם לו דביקות בשכינה, אף כי אינו תלמיד חכם כלל, ודבר זה יתבאר בסמוך. ואינו מדבר (פסחים מט ב) רק מי שהוא שונא תלמידי חכמים, ומרחק עצמו מהם, בזה מדבר, לא בענין אחר. ולכך מביא כאן 'אמר רבי עקיבא, כשהייתי עם הארץ אמרתי מי יתן לי תלמיד חכם וכו', אדם כזה בודאי אינו מכלל הנבראים כלל. שכל הנבראים הבעלי חיים, נבראו לצורך האדם, ובוה יש להם חבור אל האדם, שהוא שלימות הבריאה. אבל אדם כמו זה, אין לו צירוף וחבור אל דבר שהוא עיקר הבריאה, ומפני כך הוא גרע מהם. ולפיכך כל בעל חי טעון ברכה כאשר שוחטין אותו לצורך האדם, אם כן הבעל חי נברא לצורך האדם, ועל זה ראוי לברך. אבל עם הארץ אשר הוא שונא תלמיד חכם, אין לו חבור אל תלמיד חכם, שהוא הבריאה בשלימות, ואל הבריאה הזאת ראוי שיתחבר הכל.

ועוד יש לך לדעת אמיתת הפירוש הזה, מה שאמרו כי עם הארץ מותר לנוחרו ביום הכפורים שחל להיות בשבת. דבר זה הוא מצד שאין בו תורה, ולכך מותר לנוחרו. אבל מצד שכל אדם, אף אם אינו בעל תורה, הוא בכח להיות בו תורה, שכל שעה אפשר שיקבל התורה. ומפני שהוא בכח על זה, הוא כמו שאר אדם שיש בו תורה. וכמו התינוק אף שאינו יודע דבר, מכל מקום מצד הכח אשר הוא מוכן לתורה, או שהוא מוכן להתחבר אל החכמים, הוא יוצא ממשפט עם הארץ. וכיון שהוא בכח להיות תלמיד חכם, לא יאמר שהוא מותר לנוחרו. אבל מכל מקום המשפט באמתו, שמותר לנוחרו, הוא מצד שהוא עם הארץ. ובא ללמדך גנות וגנאי עם הארץ, שמצד שהוא עם הארץ מותר לנוחרו ביום הכפורים שחל להיות בשבת. וזהו הפירוש הברור בדבר זה, כי רוצה לומר כמה גדול גנות וגנאי עם הארץ, כי מצד שהוא עם הארץ היה מותר לנוחרו. רק מצד שכל אדם הוא בכח להיות תלמיד חכם, שהרי אמרו (מגילה ו ב) 'יגעתי ולא מצאתי, ולא תאמין', ולכך כל אדם הוא בכח על זה, ומצד שהוא בכח על זה, הוא כמו תלמיד חכם לענין זה, שלא ירע לו, אחר שהוא בכח על זה. ומכל מקום מזה יש לדעת גודל פחיתותו, מה שאין שלימותו רק בכח, ואין לו דבר בפועל. ואם מת ולא יצא שכלו אל הפעל, נמצא כי למפרע היה מותר לנוחרו ביום הכפורים, וזה גנות וגנאי. ולא היה משפטו כמו שאר אדם, רק מפני שהיה בכח להיות תלמיד חכם.

ספר באר הגולה באר השביעי פרק ב

ורבי אלעזר אמר שעם הארץ אסור לאכול בשר (פסחים מט ב). וטעם דבר זה תדע מה שאסר לאדם הראשון לאכול בשר, עד שבא נח, והותר לו הבשר. מפני כי 'אדם' על שם האדמה, והוא בפרט נברא מן האדמה. וכן כל עשרה דורות עד נח, היו מתיחסים אל האדמה. עד שבא נח, ונקרא (בראשית ט, כ) "איש האדמה", רוצה לומר שהיה גובר על האדמה, והיה לו מדרגה נבדלת. ודבר זה ידוע, כי החמרי אין לו מציאות כלל אצל המדרגה הנבדלת, ונחשב כאלו אינו, כיון שזה חמרי, וזה נבדל מן החמרי. ולכך לא הותר לאדם הראשון הבשר, כי האכילה שהיא שאין מציאותו נחשב אצלו, ולכך הוא אוכלו. ואף על גב שהיה אדם הראשון מלא חכמה, מצד כי היה נוטה גופו אל האדמה, לא היה רשאי לאכול בשר. עד שבא נח, שהיה "איש האדמה", ולא היה נוטה אל האדמה מצד גופו, והותר לו בשר בעל חי שהוא חמרי. כי כבר אמרנו כי אין מציאות כלל אל החמרי אצל הנבדל, והוא אוכל אותו עד שאין לו מציאות. ולפיכך עם הארץ שהוא חמרי, אסור לו לאכול בשר, במה שאין ראוי לאכול בשר רק מי שהוא נבדל מן החמרי, ואין לדברים שהם בעלי חומר מציאות אצל דבר שהוא נבדל. ודבר ברור אמת, אין ספק בפירוש הזה. וכבר אמרנו כי דבר זה לעם הארץ אשר אמרנו למעלה, כאשר הוא שונא תלמידי חכמים, ואין לו צירוף כלל אל תלמידי חכמים.

ומה שאמר שאסור להתלוות עמו (פסחים מט ב). פירוש, כי עם הארץ אינו דבק בחיים. כי מי שדבק בחיים, לא יבא ממנו מיתה. שאילו היה לו הכנה אל החיים, היה בא לכלל תורה, שהיא החיים. ומאחר שאינו מוכן אל חיי עצמו, כל שכן שאינו מוכן שיהיה חס על חיי אחרים, לכך אסור להתלוות עמו.

ומה שאמר רבי שמואל בר נחמני, עם הארץ מותר לקרוע כדג, ומגבו (פסחים מט ב). ביאור זה, כי עם הארץ אין לו דין חיים כלל, ואין לו אף משפט בהמה. שהרי הבהמה עומדת לשחיטה. ואף כי מותר לאבד הבהמה כמו שירצה, מכל מקום אין לו משפט המיתה רק מצד בחינה אחת, דהיינו מצד הסימנין, שהם קרובים אל המיתה, ולכך שחיטתה הוא בסימנין שלה. וזה יורה כי בודאי שחיטתה הוא מצד בחינה מיוחדת, וזה גורם מיתה והפסד אל הכל. אבל עם הארץ מותר לקרועו מגבו, כי הגב הוא עיקר היסוד והחוזק שלו, ואף מצד הגב ראוי אליו ההפסד, עד כי אין בו בחינה של מה לחיות. וכל זה ללמוד אותנו שאין נחשב עצם עם הארץ לכלום. שאילו היה נחשב עצמו כלום, לא היה ראוי לקרועו מגבו, לבטל עצמו. אף אם היה מותר לשחוט, ומגיע לו מיתה מצד מה, מכל מקום לא היה הבטול בדבר עצמו. אבל כיון שמותר לקרועו כדג, ומגבו, אין זה רק בשביל כי שם ביטול והפסד עצמו, מפני שהגב הוא עיקר יסוד בעל חי, שעליו נסמך הכל, ומצד זה שייך אליו ביטול. הרי אין עצם עם הארץ נחשב כלל.

ורבי עקיבא אמר כשהייתי עם הארץ אמרתי מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור כו' (פסחים מט ב). וביאור זה, כי החמרי מתנגד לתלמיד חכם, עד כי מצד החמרי אין מציאות כלל אל דבר הבלתי חמרי. ולכך היה אומר 'מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור' לשבר העצם, והוא ביטול גמור מצד עצמו, ולא ישאר דבר. כי החמרי מפסיד ומבטל לדבר הנבדל בטול והפסד גמור, לא התנגדות במה. ואלו דברים הם אמיתיים, נאמנים בלי ספק. ובררנו לך כי כל דבריהם במשפט אמת, לא העבירו משפט הנמצאים, רק נתנו לכל אחד ואחד חקו ומשפט הראוי לו, לא נשאו פנים לשום בריה. רק כי קצרה שכל האדם לעמוד על דבריהם, ויתן החסרון בדבריהם. ואין הדבר כך כלל. ואי אפשר לבאר כל הדברים, רק בארנו לך מקצת, לבחינה ולעדות על כל דבריהם.

25. כמה הערות מהרב הרטמן על המהר"ל

(132) פירוש - הואיל ואין לעם הארץ שווי וחבור בעצמו [כי הוא נוטה לגמרי אל הגוף, וכמו שביאר], לכך מן הנמנע שיהיה לו שווי וחבור עם זיווגו, כי רק לאחר שאדם שלם עם עצמו הוא יכול להיות שלם עם זולתו. וכן כתב בדר"ח פ"ה מכ"א [תקט]. בביאור המשנה שם "בן שמונה עשרה לחופה", וז"ל: "פירוש דבר זה, כי האדם אין גידול שלו בקומתו עד שהוא בן שמונה עשרה, ונשלם אז גידול שלו כאשר הוא בן י"ח. ומאז חייב להשלים עוד עצמו באשה... וכל זמן שאינו בן שמונה עשר לא נשלם קומתו בגופו הוא עצמו, לכך אין צריך להשלים עצמו באשה, שהיא תוספת יותר על עצמו. אבל כאשר הוא בן שמונה עשרה, שכבר נשלם עצמו בגופו, יש לו להשלים עצמו באשה, שהיא תוספת על עצמו."

(138) ודריסה אינה מעשה של זיווג וחבור, אלא מעשה שעושה לעצמו. וצריך לכאן דברי רש"י [מכ"ה ה, ז] שכתב: "ורמס וטרף - רמס היא דריסת הארי, כשהוא רעב ואוכלו במקומו. 'וטרף' הוא כשנושא את הטרף למעונותיו בשביל גורתיו ולבאותיו". הרי שדריסה היא לעצמו, ולא בשביל זולתו.

(139) אמרו (חכמים) **שבת כה**: שאשה מקושטת היא מעלה לתלמיד חכם. ובח"א שם [א, ט]: כתב לבאר: "כי ראוי לאשה תכשיטין, במה שהאשה היא נבראת שיהיה חבור וזיווג בעלה אליה. ולכך ראוי שיהיה לה דבר שעל ידו החבור כאשר ראוי. ובפרט ל"ח... ולפיכך אין לעם הארץ טוב בתכשיטי אשה, כי חבורו הוא מצד תאות המשגל וחומר. אבל הת"ח שאין בו דבר זה, וחבורו לאשתו מסולק מן פחיתות החמרי והגנות, ראוי לו אשה מקושטת לפי מדרגתו, והוא שרוי בטובה בענין זה, כי דבר זה מגיע אל מדרגתו במה שהוא תלמיד חכם. **ויעוד אמרו** (חכמים) **ד"ה ז** "ישראל קדושים הם, ואין משמשין מטותיהן ביום... ותלמידי חכם מאפיל בכסותו ומשמש", ובח"א שם [ד, קנה]. כתב: "הנה אצל הת"ח שהוא השכלי נמצא החבור, כי השכל יש לו התחברות ביותר, כמו שבארנו זה בכמה הארצות למשא ומתן הם היו הורגין אותנו, כי החבור הזה מגיע עד המדרגה השכלית, ולפיכך נקרא 'ידיעה'. שאין לך דבר שמתחבר רק השכל, שיש לו חבור גמור כמו שבארנו במקום אחר. ולפיכך ראוי שיהיה נקרא החבור הזה ידיעה, שהוא תכלית החבור. ולפיכך ת"ח שיש לו השכל, אשר עד שם מגיע חבור זה, אין עליו איסור ביום, רק שיש לו להאפיל שלא יתחבר אל זה העין, שזה בודאי ערוה, אבל החבור בעצמו אצל ת"ח נקרא 'ידיעה', שהידיעה הוא החבור הגמור. אבל אצל עם הארץ אינו נקרא ידיעה כלל, ולפיכך אסור. ובראנו במקום אחר ענין החבור הזה אצל ת"ח, שאין אצלו החבור כמו שהוא אצל עם הארץ, כי הזרע בא מן המוח אל השדרא ומשם אל האמה. ומזה תוכל להבין כי החבור הזה שייך לומר עליו ידיעה, ותדע כמה גדול מדרגתו, ויש לך להבין דברים אל (142) מדבריו עולה שמפרש את המאמר שאם היינו צריכין לעמי הארצות למשא ומתן הם היו הורגין אותנו, ורק משום שאין אנו כ"כ צריכין להם לכך אין הם הורגין אותנו. וכן ביאר החכמת מנוח שם בהסברו השני. אמנם החת"ס שם ביאר להיפך, וכלשונו: "והכונה ע"י שאנו צריכים לעסקי עוה"ז, הם מרויחים על ידינו", ולכך לא יהרגו אותנו, כי הע"ה מרויח ממון מהת"ח. אמנם לפי זה היה צריך לומר "אלמלא הם

צריכין לנו למשא ומתן היו הורגין אותנו", ולא "אלמלא אנו צריכין להם". והחתי"ס אכן כתב שם "הלשון צריך תיקון". אמנם לפי המהר"ל הלשון מחורר מאוד, שאם היינו צריכין לעמי הארצות היו אז הורגין אותנו. אמנם לפי זה צריך לומר "אלמלי", ולא "אלמלא", וכמו שכתבו התוספות [מגילה כא, וז"ל: "דהיכא יש אלי"ף בסוף 'אלמלא', רוצה לומר אילו לא. והיכא דכתיב 'אלמלי' ביו"ד, רוצה לומר אילו היה". וכן כתב המגיה בלילון השי"ס בפסחים שם. אך יש להעיר מדברי הגמרא] **חולין צב, ג**, שאמרו שם "אומה זו כגפן נמשלה... אשכולות שבה אלו תלמידי חכמים, עלין שבה אלו עמי הארץ", ופירש רש"י שם "עלין - שבגפן סובלין הרוח ומגינים על האשכולות שלא יכס שרב ושמש ורוחות, כך עמי הארץ חורשין וזורעין וקוצרין מה שתלמידי חכמים אוכלים", הרי ששם ציינו לשבח כיצד תלמידי חכמים נעזרים על ידי עמי הארצות, ואילו כאן בפסחים [לפי המהר"ל] ציינו זאת לגנאי. ויל"ע בזה.

151) פירוש - אין לעי"ה דביקות לתורה, ואין התורה מאורסת לו. ומבאר לא כרש"י [פסחים מט, ג]: שכתב "מאורסה - לכל קהילות יעקב". ולכאורה במדרש [ויקרא ט, ג, מבואר כרש"י, שאמרו שם: "מעשה ברבי ינאי שהיה מהלך בדרך, וראה אדם אחד... הכניסו לביתו, האכילו והשקהו. בדקו במקרא, ולא מצאו. במשנה, ולא מצאו. באגדה, ולא מצאו. בתלמוד, ולא מצאו... אמר ליה [רבי ינאי לעי"ה] אמור 'אכול כלבא פיסתאי דינאי'. קם תפסיה, אמר ליה [העי"ה לרבי ינאי] ירותי גבך דאת מונע לי... חד זמן הוינא עבר קמי בית ספרא ושמעית קלהון דמניקיא אמרין] **דברים לג, ד**] 'תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב', 'מורשה קהלת ינאי' אין כתיב כאן, אלא 'קהלת יעקב'. הרי המקרא הזה [תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב] מוסב גם על עמי הארצות. ומהמשך המדרש משמע שרבי ינאי הסכים עם העי"ה על כך. ואולי יש לחלק בין "מורשה" להנאמרת גם על עמי הארצות, לבין "מאורסה" [שאינה נאמרת על עמי הארצות]. וראה להלן הערה 158

152) כי לימוד בפני עי"ה יוצר צירוף מסויים של העי"ה לתורה, כי ראייה היא חיבור [כמבואר למעלה פ"ד הערה 246, ופ"ח הערה 16], וכאשר לימוד תורה נעשה לעיניו של העי"ה, יש בכך צירוף מסויים של העי"ה לתורה. וכן שמיעת דברי תורה יוצרת צירוף מסויים של השומע לדיבורו של המשמיע [ראה למעלה פ"ז הערה 106]. לכך העוסק בדברי תורה בפני עי"ה מביא לצירוף העי"ה לתורה, וזו פחיתות לתורה שתתחבר למי שאינו ראוי לה, בבחינת [סנהדרין כ"ג]. כך היו נקיי הדעת שבירושלים עושין; לא היו חותמין על השטר אלא אם כן יודעין מי חותם עמהן. ולא היו יושבין בדין אלא אם כן יודעין מי יושב עמהן. ולא היו נכנסין בסעודה אלא אם כן יודעין מי מיסב עמהן. ועוד אמרו חכמים [סוכה מט, ג]: [מאי דכתיב] **שיה"ש ב, ד**] 'חמוקי ירכיך', למה נמשלו דברי תורה כירך, לומר לך מה ירך בסתר, אף דברי תורה בסתר", ופירש רש"י שם "חמוקי ירכיך - הנסתרים כירך, שכבוד התורה בצנעא, ולא להיות יושב ושונה בגובה של עיר, ולא לשנות לתלמידיו בשוק, כדאמר במועד קטן [טז, א]". ובנתיב הצניעות ר"פ א כתב: "כי ראוי שתהיה לתורה מדרגה הפנימית העליונה... ולפיכך אין ראוי שיהיה האדם נוהג בדברי תורה רק כפי מעלתה, שהיא נסתרת, וינהג בה מנהג צניעות כמו שראוי לתורה שיש לה מדרגה נסתרת, ולא ינהג בתורה מנהג הגלוי היוצא מן הצניעות". ולימוד תורה בפני מי שאינו ראוי לתורה הוא "מנהג הגלוי היוצא מן הצניעות".

A bit about Rabbi Akiva

26. תלמוד בבלי מסכת כתובות דף סב עמוד ב

ר"ע רעיא דבן כלבא שבוע הוה, חזיתיה ברתייה דהוה צניע ומעלי,

27. חיזושי הריטב"א מסכת כתובות דף סב עמוד ב

חזיתיה ברתייה דהוה צניע ומעלי. ואי"ת והא אמרין בפסח ראשון (מ"ט ב') אמר ר"ע כשהייתי עם הארץ הייתי אומר מי יתן לי ת"ח ואנשכנו כחמור, ויש לומר שזהו קודם לכן אבל אחרי כן חזר למוטב שהיה צנוע ומעלי ואחרי כן קבע עצמו לתורה כדאיתא הכא.

28. תוספות מסכת כתובות דף סב עמוד ב

דהוה צניע ומעלי - והא דאמר באלו עוברין (פסחים מט, א) אמר ר"ע כשהייתי עם הארץ הייתי אומר מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור משמע דלא הוה מעלי איכא למימר דהתם לאו משום שהיה שונא תלמידי חכמים אלא משום שהי' סבור שמתגאין על עמי הארץ מפני תורתן והיו תלמידי חכמים שונאים אותם וגם משום שלא היו מניחין אותם ליגע בהם כדאמרין (חגיגה דף יח, א) בגדי עם הארץ מדרס לפרושים אבל מכל מקום שומר מצוות הוה, רבינו תם.

29. אומר לציון

והכתיב בזה מאמר הכינוי ז"ל בפסחים מ"ט (ע"ג), אמר ר' עקיבא כשהייתי עם הארץ אמרתי מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור, אמרו לו אמור בכלל, אמר להם זה נושך ושובר עצם, זה נושך ואינו שובר עצם. וחמור, מה המשמעון ר' עקיבא בזה, ומאי נפקא מיניה. אבל בתנ"ל אחי שפיר, דהנה כבר נתבאר, והחילוקים על תלמידי חכמים שני מנינים [הן], מספונים, והמלמדים חובה, והחילוק בין הביתות הני"ל, דהבת הראשונה האומרים מעולם לא שרו לך, דהבת מורים בעצמות התלמיד חכם, רק מספונים אותם, חומת שני פניהם ככלב, שרוצים לחסור מהם תורה, ולכן מספונים תלמידי חכמים. אבל הבת השנייה הוה עמי הארצים הפרושים, ואומרים בפניהם שהם אורבין ומכדיין תלמידי חכמים, אך מבחישה, כי אלו שברור הוה אינו תלמידי חכמים, וכדברי עוברת הקורש הני"ל, והבת מבחישה בעצמות התלמידי חכמים לומר שאינם תלמידי חכמים.

והנה מבואר בכתובות ס"ב (ע"ג), דר' עקיבא אף כשהיה עם הארץ, הוה צניע ומעלי, עיין שם בחומ' (ר"ס דסוף ע"ג), ובלי ספק דלגודל צניעותו ופרישותו שהיה לו, הוה מלמד חוב על תלמידי חכמים שברויה, ואומר שהם אינם תלמידי חכמים שהיה מקדם. וזה מאמר ר' עקיבא, כשהייתי עם הארץ אמרתי מי כו' ואנשכנו כחמור, ורקוק לומר כחמור לתורת שאל נטעה בדבריו שהוא סבת הראשונה הני"ל, ששונא לתורה ומורה שהמה תלמידי חכמים, לא כן, רק הוה באמת אורב חמור, רק אינו מודה שהמה תלמידי חכמים, והיינו נושך ושובר עצם, העצמות של התלמיד חכם, ואחי שפיר.

Lost Objects

30. ספר הישר לר"ת (חלק החידושים) סימן שן

וקשיא היאך הוה והא אם מצא אבידה אינו יודע של מי היא וחיוב להכריז דשמה תלמי' חכמי' בא לשם ונפלה לו. ותיירך ר' דהכי קאמר אין מחזירין ומחפשיין על אבידתו להחזירה לו והכרזה זו לשון חיפוש וחזרה היא כדאמרי' באלו מציעות כדי שילך ויכריז [ויחזור] ג' אחר שחפש (ממנו) בממונו אם אבד לו כלום. אלמא הכרזה לשום חקירה וחיפוש הוה.

31. הר"ן על הרי"ף מסכת פסחים פרק ג - אלו עוברין [המתחיל בדף יג עמוד א]

ויש אומרים אין מכריזין על אבדתו. ואם תאמר והיאך הוה יודע שהיא של עם הארץ יש אומרים כגון שראה שיירא של עמי הארצות עוברת ונפל מהם אי נמי יש לומר שאם בהמתו תועה בין הכרמים אינו חייב לחזור אחריה ואשכחן בבבא מציעא לשון הכרזה שפירושו לחזר אחר האבדה אבל מי שבאתה לידו אבדה של עם הארץ ואיתיה הכא וקא בעי לה דאז מהדרין ליה:

32. מאירי

ולענין ביאור מיהא לא הכרזה ממש היא שאם יודע של מי היא אין מקום להכרזה ושמה תאמר שאם הכרזה ונודע שהיא של עם הארץ אין מחזירין אותה חס ושלוש שזו ודאי לא חלקו בה אלא פירושו אין מחזירין על הצלת אבדתו שאם ראה חמורו תועה והוא מכיר שהוא של עם הארץ אינו חייב לחזר אחריה ולשון הכרזה בכאן הוה שאינו הומה עליה להשמיע קולו להשתדל בחזרתה ומי"מ הלכה שחייב הוה לחזר אחריה כמו שכתבנו:

33. קובץ שעורים פסחים אות ג

בהא דאין מכריזין על אבידת עי"ה, כתב הר"ן, דאינו חייב לחזור אחריה, אבל אם באתה לידו חייב להשיבה, קשה להבין טעם החילוק, דממ"נ, אם עי"ה הוה בכלל אחיך, חייב לחזור אחריה, ואם אינו בכלל אחיך כמו שפירש"י ה"ה כנכרי, דאבידתו מותרת.